

Roginer Oszkár

∴ PTE, BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola
∴ rogoxar@gmail.com

EURÓPA TÁRSADALOMTÖRTÉNETE FELÜLNÉZETBŐL

The Social History of Europe Viewed from Above

Hartmut Kaelble: *Sozialgeschichte Europas, 1945 bis zur Gegenwart*.
Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 2007

Európa, az óvilág. Európa, a földrész, ahonnan és ahova elmenni érdemes. A világ köldöke. Európa viszont változik, akkor is, amikor szeretnénk, és akkor is, amikor nem. Európa különbözik: mástól és múltbéli önmagától egyaránt. Európa más. A miénk. A másoké. Azoké a másoké, akikből lassan mi leszünk. De vajon másokhoz viszonyítva Európa milyen? Mit mondhatunk el a migrációról, a családról, a jóléti államról, a várostervezésről, a munkavállalásról, az oktatásról, a bevándorlókról, az írástudatlanságról, a nők jogairól, a vallásosságról, a fogyasztói társadalomról, a városiasodásról vagy a szekularizációról úgy, hogy a kontinenst egyetlen tételes egészként kezeljük, és az USA-hoz, Japánhoz, Dél-Amerikához vagy Kínához hasonlítjuk? Hogyan kell európai sajátságokról beszélnünk, és milyen diskurzus kialakítását igényli a kontinensen belül húzódó fejlődési irányvonalak kritikai áttekintése? Ezekkel és hasonló kérdésekkel foglalkozik Hartmut Kaelble abban a könyvben, amit ő *Európa társadalomtörténetének* nevez.

A több mint négyszáz oldalas könyv a németországi Politikai Nevelés Szövetségi Központjának (Bundeszentrale für politische Bildung) 618. köteteként jelent meg 2007-ben, és azokkal a fenn említett szociológiai alapkategóriákkal foglalkozik, amelyek Európa szempontjából kulcsfontosságú jelentőséggel bírnak. Hartmut Kaelble 1940-ben született Göppingenben. A

Tübingeni és a Berlieni Szabad Egyetemen hallgatott történelmet, szociológiát és alkotmányjogot. Jelenleg a berlini Humboldt Egyetemen oktat. Kutatássterületei a mobilitásra és társadalmi egyenlőtlenségre, az európai identitás sajátosságaira, valamint az összehasonlító és az európai integráció társadalomtörténetére terjednek ki.

Jelen kötet a második világháború utáni kontinenssel foglalkozik. Időbeli kerete 1945-től a XXI. század első évtizedéig, napjainkig terjed. Minden egyes kérdésfelvetése során külön tárgyalja a háborút követő szűkös éveket, az ötvenes és hatvanas évek több tekintetben is a bőség jegyében fogant társadalmi vektorait, a hetvenes és nyolcvanas évek gazdasági gyengülését és a kontinens vezérszerepének radikális lefokozódását, valamint az 1989/90. évi változások utáni európai törekvéseket. Lévén, hogy a kötet 2007-ben jelent meg, nem tartalmazza a napjainkban is tomboló, és hatásait az élet minden területére kifejtő gazdasági (mára már társadalmivá fokozódott) válságot – a jelenséggel későbbi tanulmányaiban foglalkozott. A kiadványnak egyelőre japán, angol és lengyel fordítása jelent meg.

A kötet térbeli kiterjedése a kontinens szűkebb és tágabb fogalmát egyaránt használja. Amennyiben szükséges, az adott tétel tárgyalásakor így külön szakaszt szentel Törökországnak vagy a Szovjetuniónak, ha eltérés mutatkozik, akkor a Balkánt, a mediterrán térséget, a kelet-európai vagy a balti országokat ellenpéldaként emeli ki. A térbeli megosztottság következtében létrejövő elkülönböződések sokszor a különfejlődés ellentétpárjaiként mutatja be, a hidegháború éveinek különféle társadalmi vetületeit pedig rendre egyazon problémafelvetés keretén belül tárgyalja, azzal, hogy a kelet- és a nyugat-európai specifikumokat egymással magyarázza. A könyv egyik, ha nem a legfontosabb erőssége az, hogy, bár Európát egyetlen egészként látatja, nem hoz értékítéletet, vagyis nem sorakoztatja fel szükségszerűen a különféle régiókat egyetlen mérce alapján. Kaelble nem osztályoz vagy minősít, hanem Európa egyrészt kifelé homogén, globális méretekben is jelentékeny karakterisztikáira, másrészt a kontinens belső sokféleségére helyezi a hangsúlyt. Az adott kérdéskörökön belül így különbséget tesz a szovjet érdekszférához tartozó keleti Csehszlovákia vagy Lengyelország, a turizmusra támaszkodó déli Olasz- vagy Görögország, az erőteljesen iparosodott és már szolgáltatásközpontú Benelux államok vagy Németország, az agrárközpontú mediterrán államok vagy például a félkapitalista-félszocialista Jugoszlávia sajátosságai között. Emellett több esetben – amennyiben az indokolt – kitér a kilencvenes években felbomlott államalakulatok sajátos utódállami helyzetére is.

A kiadvány egy szinte hihetetlenül széles fesztávon halad végig az elmúlt több mint hat évtized történésein. A szerző jártasságát az adott tárgyak részletes körüljárása jelzi. Az olyan hatalmas témákat, mint a szekularizáció, a társadalmi

egyenlőtlenségek, az iparosodás, a falusi társadalmak gyökeres átalakulása, a várostervezés, a társadalmi értékek változása, a család vagy a munka, a lehető legtöbb oldalról és a lehető legtöbb részletre kiterjedő adathalmazzal írja körül. Nem követi el azt a hibát, hogy atomizálja a problémát, hanem sikerül neki úgy bemutatni, hogy annak európai dimenziót adjon. A regionális különbségeket nem vitatja el, viszont egy szintbe tudja hozni a nagy horderejű változásokat Észak-Amerikához vagy Japánhoz képest. A falusi társadalom számbeli leépülésének például – a könyv címéhez méltón – európai távlatokat kölcsönöz. Több ország példáján követi nyomon a változást. A téma kapcsán megemlíti a fiatal férfi- és néhány évtizedre rá a női lakosság munkavállalását, majd végleges elköltözését a városokba. Külön részt szentel a házasodási és gyermekvállalási, gyermekelhalálozási arányoknak; foglalkozik az írásbeliség visszahúzóásával, az orvosi ellátás és beiskolázás általánossá válásával, valamint az élelmiszerminőség feljavulásának hatásával... Ugyanilyen részletességgel tárgyalja a család változását is. A hagyományos családmódel gyengülésével, a nemek közötti munkamegosztás módosulásával, a gyermekek számának változásával, az iskolai, középiskolai és egyetemi rendszer átalakulásával, az étkezési szokások helyszín- és súlypontváltásával, emellett a szórakoztatóipar és a fogyasztói társadalom előretörésével is foglalkozik. Mindezt regionális statisztikai adatokkal és időbeli bontásban – előzetes megjegyzésekkel a háború előtti viszonyokra – a negyvenes évek második felétől, az ötvenes, hatvanas, hetvenes, nyolcvanas és kilencvenes éveken át napjainkig. A szerző hihetetlen ügyességgel párosítja, majd rendezi hálózatba azokat az egymástól kölcsönösen függő történeti elemeket, amelyekre nem gyakorolnak hatást a kontinens aprócska államainak hátrvonalai. A könyv olvasása során madártávlatból látjuk a különféle országok közös problémáit, közös tendenciáit és – meglepő módon – sokszor egymástól független, közös megoldásait is.

A szakmaiság, a tudományosság kritériumainak megfelelő nyelvhasználat, valamint a kötet szerkesztésnek tulajdonítható tagolás nagyban megkönnyítik a könyv használatát. A fejezetek a problémakör alapvető kérdésselvetéseivel és a kutatás jelenlegi állapotával kezdődnek. Ezekben az első részekben rendre vázolja a téma kapcsán megjelentetett monográfiákat, a fontosabb tanulmányokat, valamint azokat a szakembereket, akik már több évtizednyi munkájukkal hozzájárultak egy ilyen kaliberű szintézis megírásához. A fejezetek végén részletes irodalomjegyzék tartalmazza a hivatkozott művek címeit.

A kötet egyik hiányossága, hogy Európa perifériájára vonatkozólag kevesebb adatot közöl. Nem téveszti szem elől, kimutatásokban, táblázatokban, grafikonokon mindig szerepel és egyetlen problémakört sem tárgyal nélküle – mennyiségi hiányosságról van csupán szó. Egy nem nyugat- vagy kelet-közép-európai olvasó számára szembetűnő ez az enyhe hiányosság, viszont azt

sem felejthetjük el, hogy egy ilyen jellegű könyvnek olyan apró részletekbe menő statisztikák, előzetes (legtöbb esetben mások által elvégzett) kutatások és hivatalos dokumentumok az előfeltételei, amelyeket például Bulgáriában, Lengyelországban, Törökországban vagy a kaukázusi országokban nem készítettek. Ilyen értelemben, amíg Franciaország, Németország, Dánia vagy Ausztria esetében nagyobb teret szentelhet a munkásosztály lakásgondjainak vagy az iskoláztatásban megnyilvánuló nemi egyenjogúság kérdésének, addig Jugoszláviáról csak annyit közölhet, amennyihez hozzájutott – és ez sokkalta kevesebb. Emellett egy ilyen könyv jól mutatja az ún. „nyugati világ” társadalmi rétegzettségét a politikailag, gazdaságilag fejletlenebb országokhoz képest. Emellett magának a problémának a sokrétűsége egyik oldalon és a terepen elvégezhető (és elvégzett) kutatások mennyisége a másik oldalon, a helyi tudományos elit és a kutatások mögé álló intézmények helyzetét is jelzi egyben. Sokkal többet lehet írni a holland nagypolgárságról, munkásmozgalmakról, városiasodásról, politikai rétegződésről, iskolarendszerről, mint arról a szlovákiairól vagy törökországról, amely majd csak évtizedek múltán, a nyugati minták átvétele után indul el ugyanazon az úton.

Európa megváltozott. Erre viszont csak akkor jövünk rá, amikor ilyen részletes időbeli bontásban és egy ilyen széles palettán látjuk az összehasonlítható elemeket, mint amilyenek ez a kötet tárgyalja. A részletek miatt nemritkán szem elől tévesztjük a lényegét, madártávlatból viszont – a regionális részadatok ismeretében – kirajzolódnak azok az összefüggések, amelyek az elkövetkező évtizedekben valóban nagy horderővel bírnak majd, és amelyek gazdasági, politikai, művelődési, ipari, mezőgazdasági vagy energetikai lépéseik átgondolására kényszerítik a döntéshozókat. Emellett az is kiviláglik, hogy Európát már csak mi látjuk ókontinensnek, az viszont már csupán egy a sok közül. Európa elveszítette azokat az előjogokat, amelyeket még a huszadik század elején birtokolt – a gyarmatbirodalmak felszámolódtak, a világ globalizálódott. Európa a kivándorlók világrészéből a bevándorlók világrésze lett. A határok zöme átjárhatóvá vált. A női jogok, az orvosi ellátás és az írásbeliség gyökeres változásokon estek át. Az átlagéletkor szinte megduplázódott, a lakosság pedig elöregedett. Európának új kihívásokat és új erőpróbákat kell kiállnia, ez a könyv pedig egyrészt nyugtázza, ami mögöttünk van, másrészt pedig felvillantja mindazt, ami a tendenciákból következhet. Hartmut Kaelble valóban értékes művet tett az asztalra. Szociológusok, antropológusok, politológusok, történészek vagy az interdiszciplináris társadalomtudományoknak ezekkel érintkező területén tevékenykedő kutatói haszonnal forgathatják.